

8. *Tugusheva A. R.* Predstavlenie o sotcialnoi uspeshnosti i lichnoe samoopredelenie iunoshestva: avtoref. dis... kand. psikh. nauk: 19.00.05/ A. R. Tugusheva; Udmurskii G. U. – Samara, 2007. – 24 s.
9. *Tulchinskii G. L.* Razum, volia, uspekhi: o filosofii postupka / G. L. Tulchinskii – L.: Izd-vo LGU, 1990. – 214 s.

Moskalenko V. V., Lavrenko O. V. The morality in the structure of «economically successful person» image’s characteristics in students’ youth. In the article, the results of empirical research realized for the analysis of the features of «economically successful person» image’s moral component in students’ youth are presented. Empirical research has been realized on the sample of Kyiv higher educational establishments’ students. The content of research program is based on the methodological conception, in which the features of «economy» and «morality» integrity as a core component of structural characteristics of «economically successful person» image are revealed. Basing on the operationalization of the main methodological concept’s states, which was realized with the application of methodics for the analysis of personality’s moral features, the research indicators were distinguished: students’ notion about economically successful person; the estimation by students of legal legislation’s correspondence to the moral norms; the attitude of students to the moral norms’ following by personality in the sphere of economic activity; students’ notion about the reason of moral norms’ breach in human economic activity. Empirical research’s organization was realized according to the tasks of the distinguished indicators’ content defining. The research results indicated, that the main part of students’ youth connects human economic success with the moral norms’ following (79% of respondents consider, that business activity is possible only with moral means using). But some part of students considers that economic success can be achieved also on the assumption of moral principles and norms neglecting (2% declared positively, 35% - declared the probability of such possibility). The gained results confirm the reasonability of purposeful forms of moral education in the conditions of study in the institute of higher education.

Keywords: economically successful person, the image’s moral component, empirical research, «economy» and «morality» integrity, operationalization, indicators, concept, attitude, moral norms.

Отримано 18.10.2017

УДК 159.922

Мусяяка Наталія Іванівна

ОНТОГЕНЕТИЧНА ДИНАМІКА ПРОГНОСТИЧНОЇ САМООЦІНКИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ОСОБИСТІСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ШКОЛЯРА

Мусяяка Н. І. Онтогенетична динаміка прогностичної самооцінки як детермінанта особистісної ефективності школяра. У статті представлено результати експериментального дослідження прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності школяра. Розкрито особливості макrogenези архітектоніки прогностичної самооцінки у школярів з різною особистісною ефективністю. З’ясовано макrogenетичні тенденції становлення прогностичної самооцінки на різних етапах онтогенезу. Зафіксовано зниження адекватності прогностичної самооцінки на межі переходу школярів від початкової до основної школи, що свідчить про труднощі адаптації п’ятикласників з високою та середньою особистісною ефективністю. Встановлено деструктивні тенденції становлення прогностичної самооцінки низькоефективних учнів молодшого та середнього шкільного віку.

Ключові слова: генеза, детермінанти, онтогенетична динаміка, особистісна ефективність, особистість, оцінка, оцінкові ставлення, самооцінка, прогностична самооцінка.

Мусяяка Н. И. Онтогенетическая динамика прогностической самооценки как детерминанта личностной эффективности школьника. В статье представлены результаты экспериментального исследования прогностической самооценки как детерминанты личностной эффективности школьника. Раскрыты особенности макрогенезы архитектоники прогностической самооценки у школьников с различной личностной эффективностью. Установлены макрогенетические тенденции становления прогностической самооценки на разных этапах онтогенеза. Зафиксировано снижение адекватности прогностической самооценки на грани перехода школьников от начальной в основную школу, что свидетельствует о трудностях адаптации пятиклассников с высокой и средней личностной эффективностью. Показаны деструктивные тенденции становления прогностической самооценки низкоэффективных учащихся младшего и среднего школьного возраста.

Ключевые слова: генезис, детерминанты, онтогенетическая динамика, личностная эффективность, личность, оценка, оценочные отношения, самооценка, прогностическая самооценка.

Вступ. Вітчизняна освітня система ставить у ранг пріоритетної проблеми становлення особистості, здатної до ефективного розвитку та саморозвитку. У цьому контексті важливого значення набуває проблема становлення та розвитку школяра як ефективного суб'єкта власної навчальної діяльності. Відтак проблема становлення особистісної ефективності школяра набуває особливо вагомого статусу [3; 8]. Тому дослідження спектру внутрішніх детермінант особистісної ефективності школяра (серед яких особливу роль відіграє прогностична самооцінка), вимагає теоретико-експериментального з'ясування.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз психологічних досліджень показав, що у сучасній вітчизняній психології проблемі детермінації самоефективності / особистісної ефективності приділяється значна увага. Так, предметом новітніх досліджень стали: проблема самоефективності керівника освітньої організації як психологічної детермінанти розвитку організаційної культури; роль самоефективності менеджерів організацій як внутрішньої детермінанти розвитку організаційної культури освітніх організацій (О. І. Бондарчук); проблема психологічної детермінації самоефективності працівників освітніх організацій (О. М. Мушегов); проблема особистісної ефективності у контексті наукової спадщини Г.С. Костюка (М. Т. Дригус); становлення оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школяра (Н. І. Мусяяка) ; рефлексія як механізм становлення особистісної ефективності (І. В. Яворська-Ветрова [1; 2; 4; 5; 8; 9]). Незважаючи на різнобічність досліджень, у педагогічній та віковій психології і до сьогодні один з її спектрів, а саме – прогностична самооцінка як детермінанта та механізм особистісної ефективності, – що не був предметом дослідницького пошуку.

Мета статті – здійснити аналіз експериментального дослідження прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності школяра.

Виклад основного матеріалу. Дослідження внутрішніх детермінант особистісної ефективності передбачало аналіз особливостей прогностичної самооцінки школярів з різною особистісною ефективністю (ОЕ), а саме – такого її спектру, як оцінка учнем власних можливостей у досягненні бажаних результатів. Важливість розгляду цього структурного компоненту – прогнос-

тичної самооцінки – зумовлюється тим, що «в ній інтегрується те, чого досягнула дитина, і те, до чого вона прагне, тобто, проект її майбутнього» як школяра [7, с. 90]. Методичне підґрунтя дослідження складала серія авторських методичних прийомів, модифікований нами варіант методики на визначення оцінкових тенденцій (М.В. Матюхіна, А.Б. Орлов, R. De Charms [10]).

Аналіз здійснювався за показником адекватності самооцінки в трьох її різновидах: адекватна, завищена, занижена. Адекватність/неадекватність встановлювалася на підставі порівняльного аналізу власної оцінки школярів та експертної оцінки.

Дослідження проводилося з учнями третіх, четвертих класів початкової школи та учнями п'ятих, шостих класів основної школи.

За результатами експертної оцінки, школярів, відповідно до рівня їх особистісної ефективності (ОЕ), було поділено на три групи: I група – учні з високою особистісною ефективністю (з високою ОЕ), II група – учні з середньою особистісною ефективністю (з середньою ОЕ), III група – учні з низькою особистісною ефективністю (з низькою ОЕ).

Отримані експериментальні дані дали можливість простежити макrogenезу прогностичної самооцінки у школярів початкової та основної школи з різною особистісною ефективністю (ОЕ).

Макrogenетичну динаміку співвідношення адекватності/неадекватності у становленні прогностичної самооцінки високоефективних школярів протягом періоду їх навчання у третьому – шостому класах представлено на рис. 1.

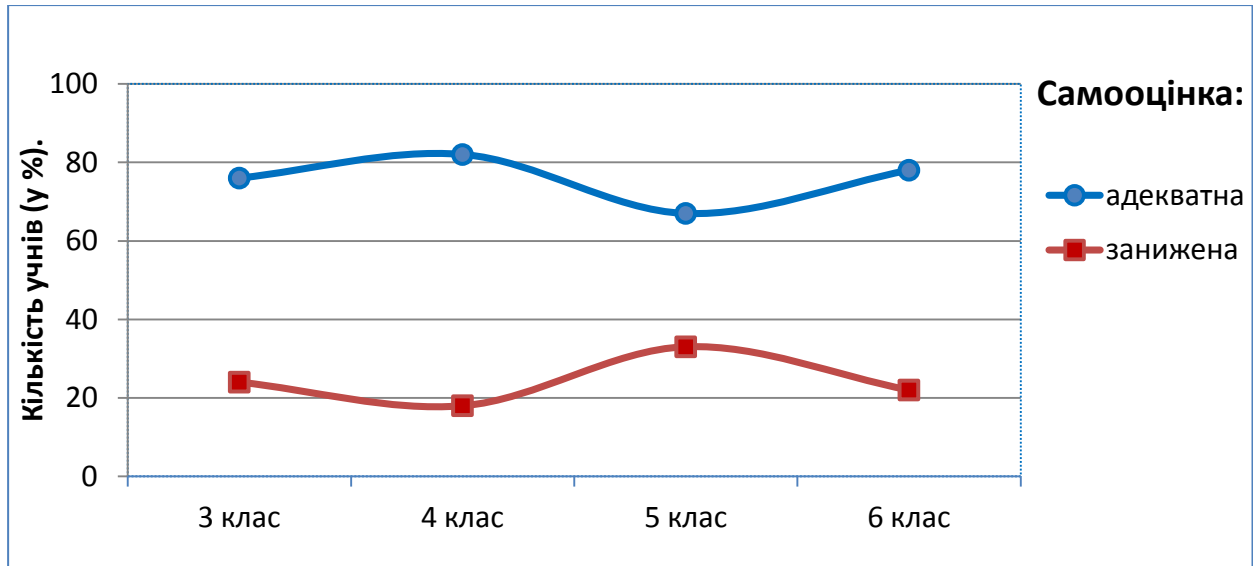

Рис. 1. Макrogenетична динаміка прогностичної самооцінки у високоефективних школярів 3–6-х класів

Аналіз експериментальних даних свідчить, що динаміка прогностичної самооцінки високоефективних школярів третіх-шостих класів має уніфікований профіль.

Для школярів з високою ОЕ характерною є тенденція з домінантним статусом адекватності, який з третього по шостий клас посідає I рангове міс-

це (76%– 82% – 67% – 78% відповідно). На II ранговому місці у школярів цієї групи у третій – шостих класах – занижена прогностична самооцінка. Зафіксовано зниження адекватності на межі переходу школярів від початкової до основної школи, що свідчить про труднощі адаптації навіть п'ятикласників з високою ОЕ. Також відбувається зростання заниженої оцінки власних можливостей досягнення бажаних результатів у п'ятикласників з високою ОЕ, хоча й зберігається її підпорядкований статус адекватності. Це свідчить про дестабілізацію у школярів цієї групи суб'єктної самооцінки, а також певну втрату впевненості у собі як суб'єкти учіння у адаптаційний період.

У макrogenезі середньооефективних школярів чітко виражено диференційованість прогностичної самооцінки у трьох її різновидах (рис. 2).

Зростання домінування адекватності оцінки власних можливостей досягнення бажаних результатів школярів початкової школи з середньою ОЕ (з 52% третьокласників до 61% четвертокласників) при переході до старшої школи змінюється на різке (майже вдвічі, на статистично значущому рівні: $\phi = 2,16$ при $p \leq 0,01$) зниження адекватності самооцінки до 37% п'ятикласників і незначне зростання (до 42%) шестикласників цієї групи. До того ж, якщо у школярів із середньою ОЕ у третьому, четвертому і шостому класах зберігається генералізована тенденція домінантності адекватності прогностичної самооцінки (хоча й дещо кількісно зменшена, порівняно зі школярами з високою ОЕ), саме у п'ятикласників із середньою ОЕ відбувається злам цієї тенденції: адекватна самооцінка втрачає рангову першість. Це є ще одним свідченням труднощів адаптаційних можливостей п'ятикласників у перехідний період з початкової до основної школи.

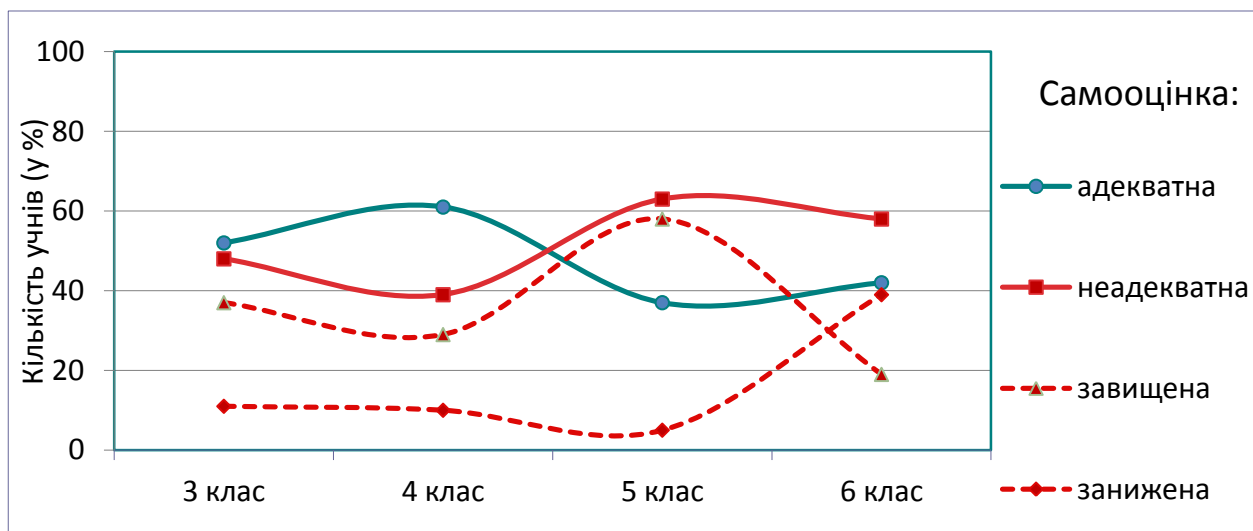

Рис. 2. Макrogenетична динаміка прогностичної самооцінки у середньооефективних школярів 3–6-х класів

У макrogenезі неадекватності прогностичної самооцінки у школярів із середньою ОЕ від третього до шостого класу простежуються такі її особливості.

Якщо у середньооефективних школярів початкової школи вона посідає II рангове місце, то у п'яти- і шестикласників неадекватна прогностична са-

мооцінка має домінуючий статус, займаючи I рангове місце. Злам дихотомії адекватність/неадекватність відбувається знову ж таки саме у п'ятикласників із середньою ОЕ.

Специфічною особливістю прогностичної самооцінки школярів цієї групи є поява завищеної самооцінки. В той час, як у високоефективних школярів початкової школи завищена самооцінка відсутня, вона спостерігається у 37% середньоефективних третьокласників і 29% четвертокласників цієї групи.

При переході школярів на вищий ступінь навчання – до основної школи – у п'ятикласників простежується різке статистично значуще (на рівні $\phi = 1,64$ при $p \leq 0,05$) зростання удвічі завищеної прогностичної самооцінки, а потім так само стрімке (утричі) її зниження у шестикласників (що є статистично значущим на рівні $\phi = 2,1$ при $p \leq 0,01$).

Занижена самооцінка зафіксована у незначній кількості середньоефективних школярів третього, четвертого та п'ятого класів (11% – 10% – 5% відповідно). Але у середньоефективних шестикласників спостерігається наявність деструктивної тенденції – різке зростання (на статистично значущому рівні $\phi = 2,16$ при $p \leq 0,01$) заниженої самооцінки майже у 8 разів, порівняно з п'ятикласниками, що вказує на дестабілізацію у становленні оцінкової сфери цих школярів. Ці дані висвітлюють абрис нової тенденції, яка віддзеркалює появу втрати віри у власні сили у школярів цієї групи. Питання прояву вказаної тенденції та її стабільності на наступних етапах онтогенезу з необхідністю вимагають продовження експериментального дослідження у цьому напрямку.

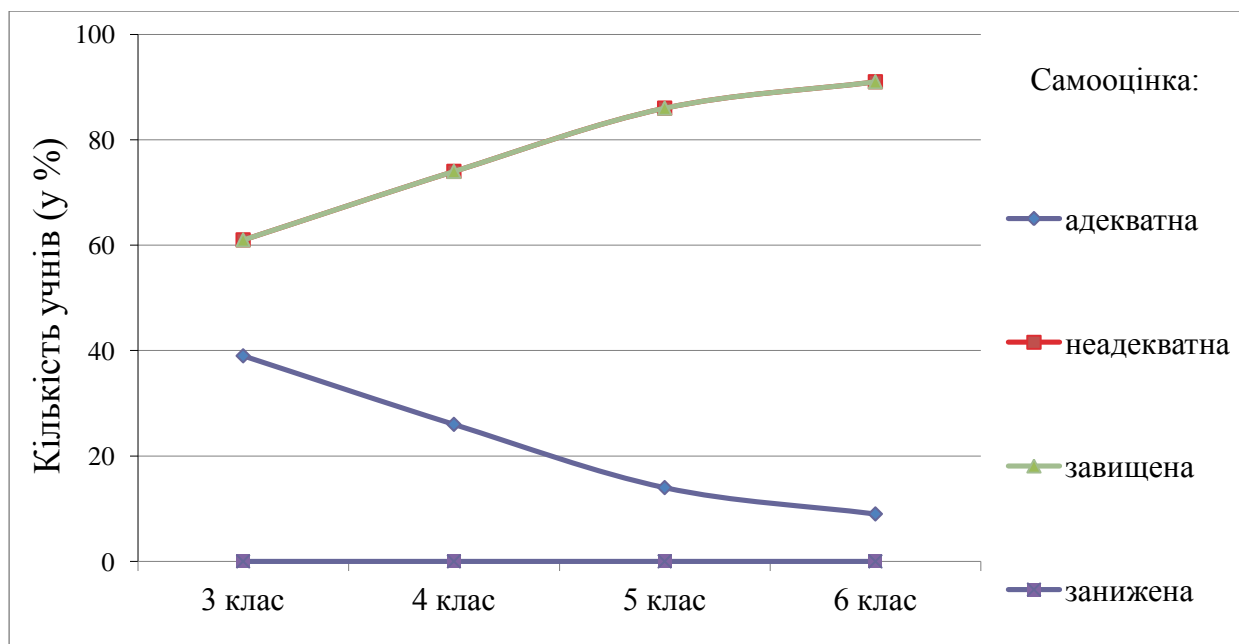

Рис. 3. Макrogenетична динаміка прогностичної самооцінки низькоефективних школярів 3–6-х класів

Аналіз даних у макrogenетичній проекції щодо становлення прогностичної самооцінки низькоефективних школярів протягом їх навчання у початковій та основній школі дав змогу з'ясувати таку її динаміку (рис. 3).

У школярів з низькою ОЕ чітко простежується становлення деструктивної тенденції. Прикметним є те, що цій деструкції притаманний не монохарактер, а вона має такі спектральні лінії. У групі школярів з низькою ОЕ від третього до шостого класу домінантний статус (I рангове місце) має неадекватна самооцінка – як у школярів початкової, так і основної школи, незалежно від етапу навчання. Ця неадекватність репрезентується лише монорізновидом, а саме – завищеністю.

Водночас відбувається стрімке зростання (від 61% до 91%) домінування неадекватної – завищеної – самооцінки від третього до шостого класу у школярів з низькою ОЕ на статистично значущому рівні ($\phi = 1,71$ при $p \leq 0,01$). І якщо у третьокласників ця неадекватність притаманна майже двом третинам школярів, то в шестикласників вона охоплює весь простір оцінкового поля і властива майже трьом третинам школярів зазначеної групи. Такий характер цієї тенденції переконливо свідчить про наявність у школярів з низькою ОЕ, з одного боку, стійкого захисту Я-концепції школяра, що забезпечує його певною мірою від руйнування самосприйняття як суб'єкта учіння, а з іншого – про переоцінку реального стану включення школяра у процес учіння і його особистісної здатності бути ефективним.

Паралельно відбувається неухильне зниження адекватності оцінки власних можливостей для досягнення бажаних результатів у низькоефективних школярів на статистично значущому рівні ($\phi = 1,75$ при $p \leq 0,01$).

Специфічною особливістю структурної організації прогностичної самооцінки є повна відсутність у школярів з низькою ОЕ від третього до шостого класу заниженого її різновиду.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Отже, отримані експериментальні дані переконливо свідчать про наявність у архітектоніці прогностичної самооцінки макrogenетичних тенденцій, які репрезентують детермінацію особистісної ефективності школяра в онтогенетичному вимірі. Встановлені особливості онтогенетичної динаміки прогностичної самооцінки як детермінанти особистісної ефективності а також її деструкції вимагають розробки системи корекційно-розвивальних вправ з метою нівелювання деструктивного впливу та забезпечення продуктивного психологічного супроводу особистісного розвитку школяра в освітньому середовищі. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на з'ясування мікрогенези внутрішніх детермінант особистісної ефективності школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бондарчук О. І.* Організаційно-професійні особливості самоефективності керівників освітніх організацій / О. І. Бондарчук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Ануфрієвої. – Вип. 27. – К. : Аксіома, 2015. – С. 57-69.
2. *Дригус М. Т.* Проблема особистісної ефективності у контексті наукової спадщини Г. С. Костюка / Дригус М. Т. // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету

- імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 33. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – С. 148-161.
3. Максименко С. Д. Особистість: прогноз розвитку і життєвий шлях / С. Д. Максименко // Психологічне опосередкування педагогічних впливів на розвиток особистісної активності в освітньому просторі : Метод. реком. / С. Д. Максименко [та ін.]; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – С. 4-35.
 4. Мусіяка Н. І. Дослідження становлення оцінкових ставлень як механізму особистісної ефективності школяра / Н. І. Мусіяка // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Т. VI. Психологія обдарованості. – Випуск 11. – С. 199-208.
 5. Мушегов О. М. Особливості внутрішніх психологічних детермінант самоефективності педагогічних працівників / О. М. Мушегов // Організаційна психологія. Економічна психологія. Науковий журнал / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – 2016. – № 4 (7). – С. 84-91.
 6. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі [Текст] : колективна монографія / С. Д. Максименко, Г. В. Куценко-Лада, Н. В. Пророк та ін.; за ред. С. Д. Максименка ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. – Київ ; Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2013. – 400 с.
 7. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании: [учебное пособие]. – М. : ВЛАДОС, 1995. – 529 с.
 8. Становлення особистісної ефективності учнів в онтогенетичному вимірі : монографія / Г. О. Балл, М. Т. Дригус, Н. І. Мусіяка, І. В. Яворська-Ветрова ; за ред. М. Т. Дригус. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 161 с. – Електронний ресурс: <http://lib.iitta.gov.ua/11019/>
 9. Яворська-Ветрова І. В. Рефлексія як механізм становлення особистісної ефективності / І. В. Яворська-Ветрова // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – 2015. – Вип. 20 (2). – С. 192-198. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20(2)_30).
 10. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика детей. – Самара : Издательский дом «Бахрах-М», 2008. – 624 с.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Bondarchuk O. I. Orhanizatsiino-profesiini osoblyvosti samoefektyvnosti kerivnykiv osvitnikh orhanizatsii / O. I. Bondarchuk // Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats Kam'ianets-Podilskoho nats. universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy ; za red. S. D. Maksymenka, L. A. Anufriievoi. – Vyp. 27. – K. : Aksioma, 2015. – S. 57-69.
2. Dryhus M. T. Problema osobystisnoi efektyvnosti u konteksti naukovoї spadshchyny H. S. Kostiuka / Dryhus M. T. // Problemy suchasnoi psykholohii : Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriievoi. – Vyp. 33. – Kam'ianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – S. 148-161.
3. Maksymenko S. D. Osobystist: prohnoz rozvytku i zhyttievyyi shliakh / S. D. Maksymenko // Psykholohichne oposeredkuvannia pedahohichnykh vplyviv na rozvytok osobystisnoi aktyvnosti v osvitnomu prostori : Metod. rekom. / S. D. Maksymenko [ta in.] ; Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. – K. : DP «Informatsiino-analytychne ahentstvo», 2008. – S. 4-35.

4. *Musiiaka N. I.* Doslidzhennia stanovlennia otsinkovykh stavlen yak mekhanizmu osobystisnoi efektyvnosti shkoliara / N. I. Musiiaka // Aktualni problemy psykholohii : Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2015. – T. VI. Psykholohiia obdarovanosti. – Vypusk 11. – S. 199-208.
5. *Mushehov O. M.* Osoblyvosti vnutrishnikh psykholohichnykh determinant samoefektyvnosti pedahohichnykh pratsivnykiv / O. M. Mushehov // Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Naukovi zhurnal / za red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. – 2016. – № 4 (7). – S. 84-91.
6. Psykholohichni chynnyky samodeterminatsii osobystosti v osvithnomu prostori [Tekst] : kolektyvna monohrafiia / S. D. Maksymenko, H. V. Kutsenko-Lada, N. V. Prorok ta in. ; za red. S. D. Maksymenka ; In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPNU. – Kyiv ; Kirovohrad : Imeks – LTD, 2013. – 400 s.
7. *Rohov E. Y.* Nastolnaia knyha praktycheskoho psykholoha v obrazovanny : [uchebnoe posobyie]. – M. : VLADOS, 1995. – 529 s.
8. Stanovlennia osobystisnoi efektyvnosti uchniv v ontohenetychnomu vymiri : monohrafiia / H. O. Ball, M. T. Dryhus, N. I. Musiiaka, I. V. Yavorska-Vietrova ; za red. M. T. Dryhus. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 161 s. – Elektronnyi resurs : <http://lib.iitta.gov.ua/11019/>
9. *Yavorska-Vietrova I. V.* Refleksiia yak mekhanizm stanovlennia osobystisnoi efektyvnosti / I.V. Yavorska-Vietrova // Zbirnyk naukovykh prats : filosofii, sotsiologii, psykholohii. – 2015. – Vyp. 20 (2). – S. 192-198. – Rezhym dostupu : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20(2)_30).
10. Entsyklopediia psykhyodahnostyky. Psykhyodahnostyka detei. – Samara : Yzdatelskyi dom «Bakhrakh-M», 2008. – 624 s.

Musiiaka N. I. Ontogenetic dynamics of prognostic self-esteem as a determinant of pupils' personal efficiency. The article presents the experimental study of prognostic self-esteem as a determinant of pupils' personal efficiency. The macro-genesis of prognostic self-esteem architectonics characteristic for pupils with different personal efficiency is described. The macro-genetic tendencies of prognostic self-esteem formation at different stages of ontogenesis are revealed. The decline in the adequacy of pupils' prognostic self-esteem during the transition from primary to secondary school is marked; such decline indicates difficulties in an adaptation of pupils having high or average personal efficiency. The destructive tendencies of prognostic self-esteem formation at low-performing pupils of the junior and middle school age are determined. The experimental study has revealed that the dynamics of prognostic self-esteem of highly effective third-six form pupils have a unified profile. The decline inadequacy during the transition from primary to secondary school has been noted, indicating difficulties of adaptation of pupils having high personal efficiency. Prognostic self-esteem is clearly divided into three levels in the macro-genesis of middle-school pupils. The adequacy/inadequacy dichotomy is fractured also at five-form pupils having average personal efficiency, which testifies difficulties of the pupils' adaptation. The destructive tendencies in prognostic self-esteem formation of low-performing pupils of junior and middle school age have been determined.

Keywords: genesis, determinants, ontogenetic dynamics, personal efficiency, personality, assessment, evaluative attitudes, self-esteem, prognostic self-esteem.

Отримано 9.10.2017